
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

LESZÁMOLÁS A REGÉNNYEL

Brasnyó István: *Óda a regényhez*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

„Énmellém használati utasítás kellene” — írja Brasnyó István, és mintegy használati utasításként mondja tovább, az *Óda a regényhez* gondolatfolyamát, ami vallomás, elszámolás és leszámolás is. Benne az ember vall önmagáról, életéről, munkájáról, elszámol eddigi tevékenységével, magyarázza, értékeli, és leszámol magával, illuzióival s egy irodalmi műfajjal, a regénnyel.

Kiindulópontja egy tv-beszélgetést megelőző néhány pillanat, amíg gyors mérleget készít munkásságáról, irodalomról, életéről. Ez később is vissza-visszatér, de csak azért, hogy új témakörbe kezdhessen. A keretet adó alaphelyzet felvázolása után bő tíz oldalon általános önjelentés következik, váltakozva magasztalja és szapulja önmagát. Majd áttér a regényírásra, felidézi ezzel kapcsolatos gondolatait, nehézségeit.

Így kerül a mű középpontjába az alkotás, az irodalom, s a szerző mégsem elvont szférákban kering, hanem konkrét, köznapi valóságként kezeli a témát. Ironikusan-önironikusan beszél az alkotás hétköznapijairól és az írást kiváltó okokról: „de most megfagy ez a kurva kölök / kályhacső kéne a falba mert kályha ugyan van / ezért hosszabban kelene írnom és jobban”.

Az *Óda*... értéke nem az irodalom divatos demisztifikálása, inkább az a közvetlen, köznapi hang, amellyel az irodalmat lekicsinylő író tetszelgő póza helyett az írást a mindennapok kemény munkájaként látatja. De nem hajszolja a képeket, köznyelvi mondatai gördülékenyek, akárha mesélne: „egy ízben elakadva a sárban míg a kocsinkat segítettek / kiemelni azt is megkérdezték / hogy amerikából jöttünk-e / hát ez lett köztünk a viszony meg ennyi belőle a haszon / hogy életben egyszer legalább / yankeenek néztek / csak azt nem tudom fehérnek láttak-e vagy feketének / lehet hogy még évekig vitatták azt az esetet / amikor elakadt itt az autóval az a néger”. Vagy: „egyszerűen végleg eladó lettem / ahogy a dinnye vagy a tök eladó a piacon”. Máskor: „egy egész könyvem nem üti meg egy szopós borjú árát / hogy az egyik

valós érték a másik meg / a viszonylagos jövődö gondolatbeli körvonal / ámitása csupán a józan eszereknek / amelyekbe aligha fér több annál a fogalomnál hogy / haszon / haszonlesés haszonélvezet haszonállat haszonnövény / ez az egész világ itt haszonszörű”.

Az objektív költészet művelője, de magába fordul, csak önmagáról és műveiről szól. Önmagát csak az irodalom fényében (vagy árnyékában) mutatja be: „elhatároztam hogy én is / így fogok bánni az irodalmi műfajokkal / ahogy itt bántak a fejemmel / sorra feltördösöm őket mint a diót / más műfajon keresztül hatolok beléjük / megnézem velejük lényegét / halálra akartam volna vizsgálni a regényt”.

Szókimondó, számtalan esetben szinte önmagát is gyalázza — „én is közönséges csatlós lettem / bár volt négy vagy öt helyem / ennyiféle ízlés szerint kellett írnom” —, úgyhogy a kritikuskak szinte eláll a száva ekkora öntudat láttán, esetleg vigasztalni kezdheti a költőt, hogy azért nem is ír ő olyan rosszul. Noha azt is meg kellene neki mondani, hogy olykor túlírja a témát. Egy-egy gondolatot, képet addig gyúr, dagaszt, hogy az olvasó elé egy se íze, se búze pépként kerül: „azt szeretném ha már hullá lennék és ordítóznának rám / klem pista boncolna a hullaházban és közben / ordítóznának egymásra / dulakodnának a szkapelért / anatómiaórát tartana belőlem / pontban éjfélkor amikor megszördül a boncterem / nagy órája / egy doktornő a másik részlegről etől egyszer bepisált / s mint regényírónak kötelességem dicsőíteni ezeket / a pisifótokat / különben is kedvelem leírni a vizeletfoltos női alsóneműt / mindenki kedvelné ha lenne tehetsége / hogy leírja / nekem nem tehetségem van csak hajlamom / büszke vagyok arra hogy tehetségnek szikrája / sincs bennem / nem kedvelem a tehetséges embereket / kezdettől fogva az ostobák mellett volt a helyem / csupán az ostoba írók untatnak ha / irodalmi társaságba járok / s az írók többsége általában rettenetesen ostoba / volt alkalmam megfigyelni hiszen (úgy írók / róluk mint stanley a csimpánzokról / kedves állatok) / veszélytelenek...”

Főlöszleges szó- és szerkezeti ismétlésekbe csúszik, s ezzel szókimondása is unalmassá válik.

A túírtságból, ismétlődésekből, közhelyes szóképekből adódó hibákért kárpóto! a befejezés, a mű legjobb része, amely a regényírásról, s ennek helyzetéről szól. Itt nyer igazán funkciót a zaklatott sorokba tördelés még az „óceán-kikötő”-típusú szókép is erőre kap. Megelevenedik a regényírás: a művével, a benne élő alkotó szinte tébolyító s mégis meg-tisztulást jelentő állapota, és végül a regényírás veresége, lehetetlensége. A regényíró rájön műfaja időszerűtlenségére. Látja, hogy a regény eredeti rendeltetésére képtelen. A tökéletes, az objektív valóságbrázolás lehetetlen, mert a valóság szétfut, összekuszálódik az író gondolataiban, ujjai között, és csak tehetetlenül szemléli munkája hiábavalóságát.

Valóban nincs más választás, mint amire az utolsó sorok szólítanak fel: „fejezzünk le nyilvánosan egy műfajt / amelynek előbb elnézést kérünk fiktív szereplőtől / meghajolva a történelem színpadán / a már kiürült nézőtér előtt”. A regényíró leszámol műfajával. A valóságban azonban nem ilyen válságos a helyzet.

Erőtlen, hatásos befejezés. Költészet.

LADÁNYI István

REGÉNY ÉS DOKUMENTUM

Dér Zoltán: *Fecskelány*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Az elsőkötetes Kosztolányi Dezsőnek és az ismert zeneszerző és karmester, Lányi Ernő leányának, a tizenhárom éves Lányi Hedvignek öt esztendeig tartó szerelmi regénye bontakozik ki előttünk az immár második kiadását megért *Fecskelányban*, Dér Zoltán könyvében. A könyv dokumentumokat közöl: Lányi Hedvig naplórészleteit és Kosztolányi Dezső hozzá intézett leveleit, időrendi sorrendben, keltezéssel. Mégsem pusztán dokumentumgyűjtemény a *Fecskelány*, csupán forrását képezik dokumentumok, szándéka szerint ugyanis irodalmi mű: regény. A dokumentumok egybemontázsolásával ugyanis egységes történet kerekedik ki: a költő és szerelme fellángolásának és ellobbanásának esete. A regényszervező eljárás nem ismeretlen: a levélregények szerkesztésmódjára és jellemzőire ismerhetünk benne: az elbeszélte történet fragmentális, a stílus oldott, a képzelet csapongó, részletező okfejtés helyett az utalások uralkodnak el. A levél csak forma, ürügy a megszólalásra, az öntörvényű regényvilág létrehozására, amelyben nem a valós világ és a regényvilág közti megfelelések az elsődlegesen fontosak, s a szereplők hitelessége sem a precíz alaposággal végzett transzponáláson múlik, hanem regénybeli interakcióikkal, azaz azzal mérhető, hogy mennyire képesek aktánsként szerepelni a regényen belül.

Dér Zoltán *Fecskelánya* ritkaság a maga nemében. Mert úgy próbál regény lenni, hogy közben megtartja dokumentum jellegét is. Nem a nagyközönségnek íródott fiktív vagy irodalmi levelek gyűjteményéből áll össze, hanem magánlevelekből és titkos feljegyzésekből. S éppen a kommunikáció intim volta miatt tehetjük fel a kérdést: mit is dokumentálnak ezek a feljegyzések? Azt, hogy a Kosztolányi-versekből és novellákból, regényekből megismert nőalak modellje hús-vér ember volt, emberi kvalitásokkal, s csak a költő világképében vált démonivá, a kegyetlenség jelképévé, a valóságban koraérett, mégis naiv gyereklány volt, aki gyakran értetlenül, kívülről szemlélte Kosztolányinak a kordivattól sem mentes „szenvédeseit” vagy lelki devianciáit? Ahhoz, hogy